

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ПРЕКУРСОРІВ ТА ЗЛОВЖИВАННЮ НИМИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Дерев'янкін С. Л., Ізбаш К. С.

Статтю присвячено дослідженню кримінально-правового аспекту запобігання та протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними. Встановлено, що проблема запобігання та протидії злочинам у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів повинна вирішуватися в руслі протидії злочинності взагалі.

Для запобігання та протидії злочинам у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів необхідно реалізувати комплекс соціально-економічних, політичних, організаційно-управлінських, виховних, технічних, правових та інших загальносоціальних заходів. Запобігання та протидія вчиненню злочинів, здійснюване підрозділами Національної поліції України, - це складний, багатогранний процес, що має певні ознаки цілісності.

Досліджено розділ XIII Особливої частини КК України, який включає суспільно небезпечні діяння, які за особливостями об'єкта посягання та характером і змістом об'єктивної сторони віднесені до двох категорій: це злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення.

Аналіз норм статей 305-320 розділу XIII КК України вказує, що предметами досліджуваної категорії злочинів є: наркотичні засоби; психотропні речовини; прекурсори; аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин; снотворний мак і конопля; кошти, отримані від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів і використані з метою їх відмивання; документи (підроблені чи незаконно одержані) на отримання наркотичних засобів; рецепт (незаконно виданий), що дає право на придбання зазначених засобів або речовин; обладнання, призначене для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Аргументовано, що загальносоціальне запобігання та протидія злочинам у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекур-

сорів визначається трьома найважливішими складниками: економічним, соціальним і моральним.

Ключові слова: заходи, запобігання, протидія, зловживання, наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори, загальносоціальні заходи.

Derevyankin S. L., Izbash K. S. Measures to prevent and combat the illegal traffic of narcotics, psychotropic substances and precursors and their abuse: criminal-legal aspect

The article is devoted to the study of the criminal-legal aspect of preventing and countering the illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors and their abuse. It has been established that the problem of preventing and countering crimes in the sphere of illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors should be solved in the direction of countering crime in general.

To prevent and counter crimes in the sphere of illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors, it is necessary to implement a complex of socio-economic, political, organizational-management, educational, technical, legal and other general social measures. Crime prevention and countermeasures carried out by units of the National Police of Ukraine is a complex, multifaceted process that has certain signs of integrity.

Chapter XIII of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine was studied, which includes socially dangerous acts, which, according to the characteristics of the object of encroachment and the nature and content of the objective party, are classified into two categories: these are crimes in the sphere of circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors and other crimes against public health. The analysis of the norms of Articles 305-320 of Chapter XIII of the Criminal Code of Ukraine indicates that the subjects of the investigated category of crimes are: narcotic drugs; psychotropic substances; precursors; analogues of narcotic

drugs and psychotropic substances; hypnotic poppy and hemp; funds obtained from the illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors and used for the purpose of their laundering; documents (forged or illegally obtained) for obtaining narcotics; a prescription (illegally issued) that gives the right to purchase the specified means or substances; equipment intended for the production of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors.

It is argued that the general social prevention and counteraction of crimes in the sphere of illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors is determined by three most important components: economic, social and moral.

Key words: *measures, prevention, counteraction, abuse, narcotic drugs, psychotropic substances, precursors, general social measures.*

Постановка проблеми та її актуальність. Проблема запобігання та протидії вчиненню злочинів взагалі завжди була актуальною для кримінологічного дослідження. Зміни у соціально-економічному і політичному функціонуванні держави призвели до таких негативних явищ у суспільстві, як зростання злочинності, погіршення стану охорони прав і свобод громадян, зниження рівня забезпечення громадського порядку тощо. Незважаючи на те, що державою вживаються заходи, спрямовані на своєчасне і повне реагування на злочини, такі з них, як кримінальне переслідування та кримінальне покарання осіб, що їх вчинили, не спроможні зменшити рівень злочинності та мінімізувати злочинні наслідки.

З давніх часів свого існування людство усвідомило, що утримати злочинність та запобігти їй тільки шляхом суворого покарання неможливо. Кримінальне покарання має на меті не тільки кару за злочин, а й виправлення злочинців, тим самим запобігаючи вчиненню нових злочинів з їхнього боку та впливаючи на інших нестійких членів суспільства. Існує багато поглядів на те, чому людина розпочинає вживати наркотичні засоби або психотропні речовини, але якими б не були ці причини небезпека наркоманії очевидна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За різних часів питання кримінально-правового аспекту запобігання та протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними були предметом уваги таких учених, як: А.М. Бабенко, О.М. Бандурка, В.С. Батиргарєєва, А.Б. Блага, А.М. Волощук, Д.В. Головін, Є.О. Гладкова, В.Л. Грохольський, Т.А. Денисова, О.М. Джужа, О.О. Житний, А.П. Закалюк, О.Г. Колб,

В.Я. Конопельський, М.В. Корнієнко, О.М. Литвинов, В.І. Московець, А.А. Музика, О.М. Музичук, Є.С. Назимко, Д.Й. Никифорчук, М.І. Хавронюк, В.В. Щирська, О.О. Юхно та ін. [1-7; 13; 14].

Мета дослідження полягає у розкритті кримінально-правового аспекту запобігання та протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними.

Виклад основного матеріалу. Наркотичний обіг являє найсерйознішу загрозу життю і здоров'ю нації, економічному добробуту, політичному ладу та національній безпеці України. Нестабільність у суспільстві, зниження рівня життя, зростання безробіття, втрата частиною населення моральних орієнтирів як наслідки світової фінансової кризи та політичної нестабільності в державі створюють сприятливі умови для наркотизації населення та зростання пов'язаної з нею наркозлочинності.

Протидія незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів є пріоритетним завданням діяльності правоохоронних органів. Правовими засадами діяльності підрозділів НП України щодо запобігання вчиненню злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів у великому місті є законодавчі та галузеві нормативно-правові акти, що комплексно регулюють статус, завдання, функції, повноваження, обов'язки і права працівників НП України, для яких запобігання злочинності є одним із головних завдань [8-11].

Аналіз ситуації в Україні щодо протидії наркотикам, сучасні наукові дослідження та статистичні дані свідчать, що ця проблема стає також молодіжною. У зв'язку з цим від ефективності, своєчасності та узгодженості заходів, що вживаються правоохоронними та іншими державними органами з метою запобігання та протидії поширенню наркоманії, залежить не тільки стан генофонду людини та суспільства, але й подальше існування нації і держави. Збувачі наркотиків намагаються схилити до вживання наркотичних засобів і психотропних речовин молодь та підлітків. Сфери їхнього впливу повільно, але впевнено переміщуються до місць масового перебування молоді: нічних клубів, ресторанів, кафе, барів, казино, відеотек, дискотек, закладів освіти тощо.

Міжнародно-правові норми визначають, що факт вчинення правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин у місцях, що використовую-

ються школярами і студентами для проведення навчальних, спортивних і громадських заходів, є обставиною, що обтяжує відповідальність [10]. Важливим у цьому є участь підрозділів Національної поліції у загальносоціальних заходах, що є складником системи ідеологічної та виховної роботи, яку спільно з громадськістю та поліцією здійснюють державні органи.

За публічне або вчинене групою осіб незаконне вживання наркотичних засобів у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів та в інших місцях масового перебування громадян, відповідальність за такий злочин передбачена ст. 316 Кримінального кодексу України. Кваліфікуючими ознаками зазначеного злочину є вчинення тих самих дій повторно або особою, яка раніше вчинила один зі злочинів, передбачених статтями 307, 310, 314, 315, 317, 318 Кримінального кодексу України [11].

Проте основною метою працівників Національної поліції України під час проведення оперативно-розшукових заходів щодо документування злочинної діяльності збувачів наркотиків має бути викриття осіб, причетних до збуту наркотичних засобів чи психотропних речовин, а не їх споживачів. До того ж кваліфікуючою ознакою зазначених дій є збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів та в інших місцях масового перебування громадян.

Зазвичай під такими місцями розуміються школи, училища, коледжі, технікуми, виші, стадіони, палаци спорту, театри, кінотеатри, зали й площадки для дискотек та естрадних виступів і т. ін. (як внутрішні приміщення, так і території, що прилягають до зазначених будівель), а також вокзали, пристані, місця масового відпочинку (багатолюдні пляжі, парки, ринки тощо). Втім у ст. 9 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» [8] до місць масового перебування громадян віднесені ресторани, кафе, бари, казино, відеотеки, дискотеки тощо. Саме тому під час проведення оперативно-розшукових і профілактичних заходів працівники поліції керуються положеннями зазначеного Закону.

Структура злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів відображена у Розділі XIII Особливої частини КК України та включає суспільно небезпечні діяння, які за особливостями об'єкта

посягання та характером і змістом об'єктивної сторони віднесені до двох категорій: це злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення [11]. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів - це діяння, які створюють загрозу заподіяння шкоди або заподіюють фактичну шкоду здоров'ю невизначеного кола осіб від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів.

Аналіз норм ст. 305-320 розділу XIII КК України дає підстави для висновку, що предметами досліджуваної категорії злочинів можуть бути: наркотичні засоби; психотропні речовини; прекурсори; аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин; снотворний мак і конопля; кошти, отримані від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів і використані з метою їх відмивання; документи (підроблені чи незаконно одержані) на отримання наркотичних засобів; рецепт (незаконно виданий), що дає право на придбання зазначених засобів або речовин; обладнання, призначене для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів [11].

Окрім того, матеріальні склади мають і деякі злочини з кваліфікуючими й особливо кваліфікуючими ознаками (наприклад, незаконне введення в організм наркотичних засобів, якщо воно заподіяло середньої тяжкості чи тяжке тілесне ушкодження потерпілому або заподіяння йому смерті (ч. 2 і 3 ст. 314 КК України), порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, якщо воно спричинило їх нестачу у великих розмірах (ч. 2 ст. 320 КК України), спонукання неповнолітніх до застосування допінгу, якщо воно заподіяло тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 323 КК України) [11]. Там, де закон передбачає матеріальні склади, у т. ч. наслідок у вигляді створення загрози заподіяння шкоди здоров'ю населення, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є причинний зв'язок. У разі наслідків у вигляді фактичного заподіяння шкоди необхідно встановити, що саме це діяння, передбачене диспозицією статті, перебуває у причинному зв'язку з наслідком як необхідним і закономірним його результатом.

Тож злочини, що вчинені у сфері незаконного обігу наркотиків, включають такі протиправні дії, як: незаконне придбання, зберігання, перевезення, виготовлення, переробка наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; незаконне виробництво, збут або пересилання

зазначених предметів; порушення правил обігу наркотичних засобів або психотропних речовин; розкрадання або вимагання наркотичних засобів або психотропних речовин; контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин; схилення до вживання наркотичних засобів або психотропних речовин; незаконне культивування заборонених до обробітку рослин, що містять наркотичні речовини; організація або утримання місць розпусти для споживання наркотичних засобів або психотропних речовин; незаконна видача або підробка рецептів чи інших документів, що дають право на отримання наркотичних засобів або психотропних речовин [13, с. 146].

Для юридичної науки велике значення має кримінально-правова характеристика злочину, що являє собою аналіз складу злочину, тому що саме встановлення усіх його ознак у діянні особи дає підстави характеризувати вчинений нею злочин і таким чином визначати характер та обсяг кримінальної відповідальності. У нормах КК за допомогою закріплення відповідних об'єктивних і суб'єктивних ознак визначається, які із вчинених діянь є злочинами. У своїй сукупності ознаки характеризують об'єкт, об'єктивну сторону злочину, суб'єктивну сторону злочину і суб'єкт, які є елементами складу злочину.

На сьогодні суттєвий вплив на криміногенну ситуацію у сфері наркозлочинності здійснило прийняття Закону України № 838-VIII від 26.11.2015 р. «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання». Так, на час набрання чинності цим Законом було звільнено 966 осіб, які вчинили злочини за статтями 305-327 КК України та стосовно яких обвинувальний вирок набрав законної сили, але покарання за яким повністю не відбуло. Серед них - 538 осіб, засуджених до позбавлення волі за збут наркотичних засобів (ст. 307 КК); 353 - за незаконне виробництво або зберігання наркотиків (ст. 309 КК); 23 - за незаконні дії з прекурсорами (ст. 311 КК); 1 - за контрабанду наркотичних засобів (ст. 305 КК) [15].

Нині незаконний обіг наркотиків загрожує розвитку і добробуту нації, а суспільство до кінця не усвідомило, якої непоправної шкоди завдає наркоманія та яку загрозу вона створює для фізичного, морального здоров'я нації, її генофонду, а також те, що боротьба з цим видом злочинності має проводитися всіма доступними правовими засобами. До подолання наркоманії необхідно залучити якомога більшу частину населення, підприємства,

установи тощо, при цьому правоохоронні органи мають відіграти провідну роль.

Проблема попередження злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків повинна вирішуватися в руслі боротьби зі злочинністю взагалі. Серед заходів боротьби зі злочинністю певне значення мають загальносоціальні заходи, спрямовані на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин та на оздоровлення соціального середовища людини.

Обов'язковою передумовою успіху в реалізації заходів, спрямованих на попередження злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків загалом і всієї злочинності зокрема є досягнення якісно іншого стану нашого суспільства, в якому людина повинна мати міцний життєвий статус. Для цього необхідно зробити істотні перетворення у найважливіших сферах суспільного життя з урахуванням при цьому інтересів усіх верств суспільства. Для попередження злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків необхідно реалізувати комплекс соціально-економічних, політичних, організаційно-управлінських, виховних, технічних, правових та інших заходів. Загальносоціальне попередження злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків визначається трьома найважливішими складниками, які породжують саме цей вид антисоціальної поведінки, - це економічний, соціальний і моральний. Виходячи з цього, виділяється три сфери, в яких необхідно передусім здійснювати попереджувальну роботу на загальносоціальному рівні: економічна, соціальна і морально-психологічна.

Висновки. Таким чином, ефективність заходів, які здійснюються працівниками правоохоронних органів у цій сфері, необхідно оцінювати за принципами законності (проведення заходів засобами, методами та у формах, що не суперечать закону), професіоналізму (проведення заходів особами, що мають спеціальні знання, вміння та навички), науковості (комплексне використання сучасних наукових технологій, розробок та інновацій), взаємодії (проведення заходів у тісній співпраці з іншими правоохоронними органами, а також громадськістю), повноти та диференціації (охоплення заходами всіх категорій населення та відповідність заходів стану об'єктів, що відпрацьовуються).

Література

1. Бабенко А.М., Мазуренко О.В. Практика як критерій істини в оцінці ефективності запобігання наркозлочинності (регіональний зріз). *Ефективність*

кримінального законодавства: доктринальні, законотворчі та правозастосовні проблеми її забезпечення : матер. міжнарод. наук.-практ. кругл. столу (м. Харків, 17 трав. 2019 р.) / укл.: Л.М. Демидова, К.А. Новікова, Н.В. Шульженко. Харків : Константа, 2019. С. 14-18.

2. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 244 с.

3. Батиргарєєва В.С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 20 с.

4. Гладкова Є.О. Кримінологічні засади протидії наркозлочинам в Україні. Харків : ХНУВС, 2018. 48 с.

5. Головін Д.В. Криміналістична характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3. С. 103-111.

6. Грохольський В.Л. Деякі аспекти протидії наркобізнесу на сучасному етапі в Україні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Боротьба з наркобізнесом: проблеми та шляхи їх вирішення». Одеса : НДРВВ ОЮГ НУВС, 2002. С. 6-9.

7. Джужа О.М. Негативний вплив нових факторів навколишнього природного середовища на насильницькі правопорушення. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 3-9.

8. Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними». *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 10. Ст. 62.

9. Закон України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів». У ред. від 8 липня 1999 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 36. Ст. 317.

10. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text.

11. Конвенція про психотропні речовини 1971 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_176#Text.

12. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

13. Кротюк, А.М. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів у великому місті. *Юридична наука*, 2020. № 2(104), с. 43-49. URL: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-104-2.06>.

14. Курс кримінології: Особлива частина : підручник у 2 кн. / За заг. ред. О.М. Джужа. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 480 с.

15. Музика А.А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. Київ : Логос, 1998. 324 с.

16. Наслідки прийняття «закону Савченко». URL: www.segoday.ua/tags/закон%20савченко.html (дата звернення: 20.08.2018).

Дерев'янкін С. Л.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри політології і права

Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського

Ізбаш К. С.,

кандидат юридичних наук, доцент,

старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи

Одеського державного університету внутрішніх справ